

Is een Leuvense *stokəs* een Aarschotse *stoetəs*? En zijn ze allebei **stulti**?

Luk Draye

Vooraf

Bij wijze van captatio: als er één Zuid-Brabants invectief is dat op de schrandere en scherpzinnige Dany Jaspers niet van toepassing is, dan is het wel het in de titel van deze vriendenbijdrage genoemde schimpwoord c.q. dan zijn het wel de in dier titel genoemde schimpwoorden.

1 Betekenisaspecten

Semantisch zijn de Leuvense (Po88), maar ook Herentse (Po84), Winkselse (Po75), Veltemse (Po74) en allicht wijder ommelandse *stokəs* en de Aarschotse (Po25) *stoetəs* nagenoeg elkaars evenbeeld. Wellekens (1994, 249) definieert hem voor Leuven c.s. als *domkop* en *onbenul*, Pauwels (1958, 45) voor Aarschot (en ommeland? Zie Pauwels (1958, XVIv.)) als *onnozele hals* en *onhandig mens*.

Aan de Brabantse dialectenquêteurs die voor de *Zuidnederlandse Dialectcentrale* aan de slag waren, en daardoor aan de gebiedsdekkende dialectlexicografie, lijkt hij te zijn ontgaan: het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten* (Ooms, 2005) brengt onder de hoofdingen *dommerik*, *ezelachtig persoon*, en *onnozel persoon* ongeveer 270 trefwoorden die, zoals de hier behandelde, naar mannelijke referenten verwijzen, maar *stokəs* en *stoetəs* zijn daar niet bij. Ook Goemans (1897) en de klassieke Leuvense dialectlexica (Goemans, 1936/1954; Meulemans, 1990) vermelden de *stokəs* niet, maar Wellekens dus wel; ook op www.mijnwoordenboek.nl/dialect/leuvens is hij te vinden, hier onder het trefwoord *onnozelaar*.

In mijn Herentse dialect is de *stokəs* alvast springlevend. Ik gebruikte hem graag in mijn weinig succesvolle pogingen om onze kinderen hun dialect te leren. Ondanks het op zich attractieve lesmateriaal dat beschimpingen als (*gəə*)sə (*stumə*) *stokəs* 'jij (domme) onbenul' of depreciatieve vaststellingen als *wənə stokəs emə zə nɑ: wei ɣəsty:t* 'wat voor een onnozelaar hebben ze nu weer gestuurd' poogden te zijn, bleef de *stokəs* er steevast als *stɔjkəs* of – erger nog – als *stɔkjəs* uitkomen. Een trio, dus, van een veldaire vocaal en in variabele volgorde een glijder en een niet-palatale *k*, in plaats van een duo waarin de vocaal de palatale kwaliteit van de *k* anticipeert. En dat brengt ons naadloos bij aspecten van oorsprong en historische fonologie.

2 Vormaspecten

2.1

Over de herkomst van de Aarschotse vorm spreekt Pauwels (1958, 45) zich voorzichtig uit: hij vermeldt hem onder de ontwikkeling van Westgermaans **u+l+d/p* > Aarschots *ɑ:*, zoals in *ɣɑ:və* 'gouden', *sxɑ:vər* 'schouder', en karakteriseert hem als een (verder niet verklaarde) uitzondering op die normale ontwikkeling dan wel als het resultaat van een mouillering van de cluster *lt*: "Aarschots *stœtəs* [...] kan teruggaan op lat. *stultus*. Ofwel werd de *l* gevocaliseerd [zoals bij de normale ontwikkeling (L.D.)], ofwel werd in de gemouilleerde verbinding *lt* de *l* geassimileerd. Het laatste is waarschijnlijk: het verklaart de vocaalverkorting en de kleur der vocaal *œ*". Maar hoe dan ook blijft deze *stœtəs* met zijn verdwenen en (ongemotiveerd) gemouilleerde *l* een hapax.

Op de etymologie van Leuvens *stokəs* gaat Wellekens (1994) niet in, maar dat is ook niet de ambitie van zijn lexicon.

2.2

De vraag is nu of we bij de beide semantisch erg gelijkende, maar fonetisch zowel in de klinkerkwaliteit als in het inlautconsonantisme van elkaar verschillende vormen van één dan wel van twee onderliggende vormen moeten uitgaan.

Ik meen dat het antwoord in de palatale kwaliteit van de inlautconsonant te vinden is. In het Leuvens wordt een *k* gepalataliseerd voor of na een palatale vocaal (Goemans, 1897, 61), in het Aarschots ontstaat een gemouilleerde *t* uit de palatale *k* van het diminutiefsuffix *kən* (Pauwels, 1958, 135, 216, 303vv):

*plø:tkən > ploetə 'plaatje'; *u:tkən > utə 'hoedje' enz. Uit een interessante toevoeging (Pauwels, 1958, 135) blijkt evenwel dat dezelfde ontwikkeling ook los van het diminutief kan ontstaan: "Een parallelle ontwikkeling vertoont k̄ in de familienaam a:təs, 'Eyckens'".

Als we dan – onder het motto *entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem* – naar een gemeenschappelijke input voor de palatale inlaut zoeken, is die op grond van Aarschots k̄ > t̄ en het ontbreken van Leuvens t̄ > k̄ veeleer bij k dan bij t te vinden.

Voor het vocalisme is aan Westgermaans *u: te denken, dat na spontane palatalisering – die in het Leuvens de omgeving levert waarin de k palataliseert – en de erop volgende diftongering in Aarschot als [oə] en in Leuven (en Herent) als [oi] verschijnt: zie Goossens et al. (2000, kaart nr. 69 *buik*).

Met vocaalverkorting erbovenop komen we dan uit bij Aarschots [œ] en Leuvens [o] (met de punt in subscript die de medialisering als anticipatie op de navolgende [k̄] aangeeft).

Pauwels (1958, 65) karakteriseert de Aarschotse uitspraak van de verkorte vocaal als "zeer open" en in het ontrondingsdeel van zijn onderzoeksgebied aan ontronding (>[ɛ]) onderhevig; we mogen dus met zekerheid van een palatale input met ronding uitgaan.

Voor Leuven schrijft Goemans (1897) ö, Wellekens (1994) o, wat dichterbij de fonetische realisatie aansluit. (Als de uitspraak oorspronkelijk inderdaad palataal én gerond geweest was, zou de Herentse stōkəs een Leuvense stökəs moeten zijn, gezien de algemene ontronding in het Leuvens, ook van late, niet door umlaut gepalataliseerde vormen als [west] 'worst' vs Herents [wœst] en [dœrəp] 'dorp' vs Herents [dœrəp].)

In ieder geval gaat de Aarschotse stœtəs met dezelfde korte klinker door het leven als de 3de persoon van het werkwoord stœkə 'stuiken' die door verkorting van *u>*y:>œ vóór de cluster kt als (*hij*) stœkt verschijnt.

In het Leuvens is dat niet anders: Goemans (1897, 50) heeft stuiķə/stöķt, Wellekens (1994, 248) spelt stoeeke/stoikt, die laatste vorm zoals de stoikes (Wellekens, 1994, 249).

In een laatste beweging moeten we dan verder nog aannemen dat in stōkəs = stœtəs de vocaalverkorting niet door een consonantencluster is geconditioneerd, maar het gevolg is van een (door de specifieke semantiek te motiveren) intensivering met expressief effect.

Daarmee kunnen we de 'stam' van stōk(+)əs = stœt(+)əs als fonologisch verklaard beschouwen.

2.3

De fonologie voor de morfologie verlatend, moeten we het ook over de kern en de coda van de tweede lettergreep hebben. Die is allicht de reductie van een genitivisch **+en+s** > **+es**, met suffixstatus zoals in het gerundium **(tot) barst+en+s (toe)**, **(tot) vervel+en+s (toe)** of in familienamen als **Huyb+en+s** en, wel ja, **Stuyck+en+s**. Een **stok̥əs** = **stœt̥əs** is dan, na de nominalisering en het terugwijken van de morfeemgrenzen, een manspersoon die er in oorsprong genoeg in lijkt te vinden anderen door zijn dommigheid te 'stuiken' of te irriteren: zie Franck et al. (1936) i.v. **stuiken**, met een verwijzing naar een Oudfrankisch **stûkida** = **irritavit**. (Een relatie met **stûke** > **stuik**, 'boomstronk', dat ten grondslag ligt aan bijnamen voor naamdragers met een gedrongen gestalte en terug te vinden is in familienamen als **Stuyck**, **Stuyckens**, **Steuckens**, **Stuckens**, is semantisch minder waarschijnlijk; er is niet meteen een relatie tussen lichaamslengte en verstand.) Van de **stok̥əs** = **stœt̥əs** als 'stuiker' zijn we dan maar één korte metonymische stap verwijderd van de **domkop** en de **onnozelaar** tout court, die we uiteraard irritant blijven vinden.

En ten slotte: een argument voor het oorspronkelijk flexivische karakter van de **+s** levert de vaststelling dat de **stok̥əs** geen diminutief kan vormen: een ***stok̥əskə** is noodgedwongen **nə kla:nə stok̥əs**, terwijl ongelede vormen als **(lui)wammes** en **Wannes** zonder probleem gedinueerd kunnen worden.

3 Besluit

Om op de vragen van de titel terug te komen: een Leuvense **stok̥əs** is weldegelijk een Aarschotse **stœt̥əs**; ze zijn op een even irriterende manier even onhandig, onbenullig, onnozel en dom – en dus ook **stultus**, maar zonder dat ze hun vorm aan dat Latijnse woord ontleen.

Referenties

- Franck, J., N. van Wijk & C. B. van Haeringen. 1936. *Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal*. 's Gravenhage.
- Goemans, L. 1897. Het dialect van Leuven. Eene fonetisch-historische studie. *Leuven(ch)e Bijdragen* 2. 1–76, 103–186, 219–324.
- Goemans, L. 1936/1954. *Leuven(ch) taaleigen: Deel I en II*. Brussel/Tongeren.

- Goossens, J., J. Taeldeman & G. Verleyen. 2000. *Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten. Deel III: De Westgermaanse lange vocalen en diftongen*. Gent.
- Meulemans, A. 1990. *Hoe zei men dat weleer in het Leuvens*. Leuven.
- Ooms, M. 2005. *Woordenboek van de Brabantse dialecten, deel II, sectie 1: De mens als individu, aflevering 4: Karakter en gevoelens*. Utrecht.
- Pauwels, J.L. 1958. *Het dialect van Aarschot en omstreken*. Tongeren.
- Wellekens, W. 1994. *Diksjonêr van 't Leives. Woordenlijst van het hedendaagse Leuvens*. Leuven.